

ВПРАВИ ТА МЕТОДИЧНІ
РЕКОМЕНДАЦІЇ

Українська література

Українська
література

Методичні рекомендації і особливості предмету

Розвиток соціальної та громадянської компетентності на уроках української літератури в межах наскрізної змістової лінії «громадянська відповідальність» спрямовано на формування відповідального члена громади й суспільства, який розуміє принципи і механізми їх функціонування, а також важливість національної ініціативи, спирається у своїй діяльності на культурні традиції і вектори розвитку держави.

У процесі вивчення української літератури в школі розвиток соціальної та громадянської компетентностей може відбуватися через навчання на трьох рівнях: засвоєння знань про громадянську відповідальність («навчання про»), для розвитку розуміння і ставлення до громадянської відповідальності («навчання для розвитку розуміння та ставлень»), а також через здобуття практичного досвіду громадянської відповідальності («навчання через досвід»).

Навчання про:

- українську літературу як свідчення високої духовної та цивілізаційної розвиненості українського народу, невіддільну складову його національної культури, потужний заряд духовної енергії;
- загальнолюдські й національні цінності, що базуються на засадах гуманізму й демократії та передаються від покоління до покоління;
- людину як найбільшу цінність цивілізованого суспільства;
- зміст та специфіку художніх творів, що сприяє розумінню літератури як потужного чинника світосприйняття та самоідентифікації в контексті індивідуального національного самоусвідомлення, самозбереження й самоствердження.

Навчання для розвитку розуміння і особистого ставлення:

- відчуття себе членом спільноти;
- усвідомлення важливості активної громадянської позиції;
- готовності брати на себе відповідальність;
- толерантності й поваги до здобутків різних народів, людей різних рас, культур і національностей, до різних поглядів, ідей, вірувань та утвердження права кожного на власну думку;
- емпатії, здатності співчувати, довіряти й викликати довіру;
- поцінування людської гідності;
- поваги до закону та правових норм;
- переосмислення сучасного досвіду на основі загальнолюдських цінностей;
- розуміння принципів і механізмів функціонування громади й суспільства, а також важливість національної ініціативи;
- відчуття свободи у висловлюваннях, мисленні й творчості;
- самовизначення молоді людини, вироблення в неї активної життєвої позиції на основі гуманістичних цінностей та ідеалів, прагнення до самостійного пошуку, духовного самовдосконалення.

Навчання через практичний досвід:

- наведення прикладів з художніх творів, де герої проявляють активну громадянську позицію, висловлення ставлення до порушених проблем та використання досвіду читацької діяльності для розв'язання життєвих проблем (особистих / громадських / соціальних тощо);
- діалогічної взаємодії з текстом: уміти сприймати, аналізувати й інтерпретувати художній твір;
- спілкування, а саме: уміння аргументовано і грамотно висловлювати власну думку щодо суспільно-політичних питань; твердо, але толерантно відстоювати свої погляди в дискусії; уникати дискримінації інших у процесі спілкування;
- взаємодії з ровесниками та ровесницями: працювати в парі, групі, виконувати доручену роль; ухвалювати спільне рішення;
- роботи з різними видами інформації, зокрема й електронними, здійснення пошуково-дослідницької діяльності (знаходити, сприймати, аналізувати, оцінювати, систематизувати, зіставляти різноманітні факти та відомості); критичного оцінювання текстів соціально-політичного змісту; розрізнення маніпулятивних технологій і протистояння їм.

Приклади вправ

Клас	Тема	Очікуваний результат	Складові громадянської компетентності, які можна розвивати за допомогою пропонуваної вправи
5	Григор Тютюнник. «Дивак». Ідея неповторності й багатства внутрішнього світу людини. Допитливий, чуйний, добрий хлопчик Олесь, його жага пізнати загадковий світ природи, уміння фантазувати, уявляти. Гідна поведінка Олесья як позиція особистості.	<ul style="list-style-type: none"> • аналізує ситуацію з погляду толерантного ставлення до людей; • усвідомлює особливе призначення на землі кожного; • висловлює власні судження щодо формування і збереження індивідуальних особливостей людини як важливих чинників її майбутньої максимальної самореалізації. 	<ul style="list-style-type: none"> • повага до людської гідності та прав людини; • відкритість до інших культур, переконань та світогляду інших людей; • емпатія; • гнучкість та уміння адаптуватися.

Вправа «Інценування», 5 клас

Час: 20 хв.

Використані матеріали

Посібник з освіти в галузі прав людини за участі молоді «Компас» (<http://www.coe.int/uk/web/compass/where-do-you-stand->)

Посібник з освіти дітей правам людини «Компасіто» («Яка твоя позиція? / Голосуй ногами»; http://www.eycb.coe.int/compasito/ru/chapter_4/4_37.asp).

Інструкція

Підготуйте два постери – на одному напишіть «Я згоден/згодна», на другому – «Я не згоден/згодна» і розкладіть їх на підлозі в протилежних кінцях кімнати таким чином, щоб можна було намалювати пряму лінію між ними (за допомогою мотузки, крейди або скотчу).

1. Поясніть, що зараз зачитаєте твердження, з якими кожен із учасників може погодитися більшою або меншою мірою.
2. Визначте два крайніх положення – це постери з написами: «Я згоден/згодна» і «Я не згоден/згодна». Поясніть, що учасники можуть займати будь-яку точку вздовж лінії, але вони повинні самі обирати положення. Як варіант, якщо дає змогу час, можна заохочувати коротку дискусію під час вибору місця.
3. По черзі прочитайте твердження.
4. Попросіть учасників на крайніх точках пояснити, чому вони вибрали такі позиції. Попросіть тих, хто стоїть у центрі, пояснити, що означає їхнє положення.

5. Дозвольте учасникам змінювати позицію, коли вони слухають коментарі одне одного. Робити це необхідно мовчки.
6. Спільне обговорення.

Твердження:

- Усі діти, навіть наймолодші, мають право висловлювати свою думку з тих питань, що їх стосуються.
- Батьки краще знають, що добре для дітей.
- Висловлювати власні думки щодо шкільних питань може бути небезпечно для дітей.
- Треба пробачати моральні та фізичні образи своїм одноліткам.
- Учителі мають надавати право вибору виду діяльності на уроці.
- Бути популярним у школі означає бути таким, як всі.

Обговорення

- Наскільки складно вам було займати позицію? Які твердження були складнішими, а які – простішими?
 - Чи змінювали ви точку зору? Що змусило вас це зробити?
 - Які питання ви хотіли б обговорити більш детально?
 - Наскільки вільно ви можете висловлювати власну думку в родині, у класі, у школі?
 - Підкресліть, що висловлювання власних думок та поглядів, участь є важливими правами кожної дитини; зверніться до Конвенції про права дитини («Компас»), а саме:
1. **Стаття 12**
Дитина має право вільно висловлювати власні погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага.
 2. **Стаття 13**
Дитина має право вільно висловлювати свої думки; це право включає свободу шукати, одержувати і передавати інформацію та ідеї будь-якого роду.
 3. **Стаття 14**
Повинно поважатися право дитини на свободу думки, совісті та релігії (можна прикріпити ці статті, роздруковані на аркушах паперу, на дошку).
- Як ви вважаєте, чи були реалізовані ці права в оповіданні «Дивак»? Обґрунтуйте свою відповідь.

Клас	Тема	Очікуваний результат	Складові громадянської компетентності, які можна розвивати за допомогою запропонованої вправи
6	Емма Андієвська. «Говорюща риба». Принципи толерантного ставлення до інших, відданості мріям, прагнення гармонії зі світом.	<ul style="list-style-type: none"> • дискутує з проблеми таланту, неординарності, «білих ворон»; • усвідомлює важливість поцінування різноманітності та людської гідності; • усвідомлює право кожної людини на гідність та рівність. 	<ul style="list-style-type: none"> • повага до людської гідності та прав людини; • відкритість до інших культур, переконань та світогляду інших людей; • емпатія; • гнучкість та вміння адаптуватися; • аналітичне і критичне мислення; • вміння слухати та спостерігати..

Вправа «Змініть свої окуляри»,

6 клас

Час: 20 хв.

Використані матеріали

Посібник з освіти в галузі прав людини за участі молоді «Компас» («Шукайте можливості» <http://www.coe.int/uk/web/compass/see-the-ability->, «Змініть свої окуляри» <http://www.coe.int/uk/web/compass/change-your-glasses>).

Інструкція

1. Створіть приємну спокійну атмосферу з приємною музикою.
2. Спитайте у дітей, які чарівні казкові предмети вони знають. Після того, як дівчата та хлопці назвуть кілька, поясніть, що вони зможуть зараз приміряти чарівні окуляри та відчутти себе іншими людьми. А якими людьми – вирішите жереб.
3. Попросіть учнів та учениць мовчки витягнути з капелюха рольові картки. Після цього поясніть дітям, що вони не повинні нікому показувати картки.

4. Запросіть усіх сісти, де кому зручно, й уважно прочитати рольові картки.
5. Далі попросіть хлопців та дівчат починати перевтілюватися в ролі. Поясніть, що зараз вони мають пройтися класною кімнатою, вийти за її межі та дослідити світ очима тієї особи. Роздайте дітям різноманітні окуляри, щоб допомогти їм увійти у роль.
6. Зверніть їх увагу, що важливо не виконувати роль, а вийти та представити, як це бути іншою людиною. Як це – відчувати себе іншою людиною? Наприклад, чи зможуть вони скористатися сходами? Бути успішними на уроках? Спілкуватися з однолітками? тощо.
7. Перебування в окулярах (7 хв.).
8. Спільне обговорення.

Ролі:

Ви – дитина з альбінізмом (уродженою відсутністю пігменту шкіри, волосся, райдужки ока, тобто у вас біла шкіра, біле волосся, білі очі. Вам не можна перебувати на сонці, у вас поганий зір).

Ви – дитина з порушеннями опорно-рухового апарату, пересуваєтеся на візку.

Ви – дитина з порушеннями опорно-рухового апарату, пересуваєтеся на милицях.

Ви – дитина з порушеннями зору, нічого не бачите.

Ви – дитина з порушеннями слуху, нічого не чуєте.

Ви – дитина з дислексією (ви сприймаєте кожне слово під час читання окремо і не зв'язуєте з іншими словами, тому неправильно розумієте будь-який прочитаний текст; читаєте з граматичними помилками: помиляєтеся в закінченнях, неправильно відмінюєте слова, змінюєте відмінкові закінчення тощо).

Ви – дитина з порушеннями пам'яті (ви не можете запам'ятати вірш, правила, таблицю множення, формули тощо).

Ви – дитина з мовною вадою (заїкання).

Ви – дитина з карликовістю (нанізмом), ваш зріст 98 см.

Ви – дитина з надможливостями до засвоєння, запам'ятовування та застосування знань, усі предмети даються вам легко.

Ви – дитина з аутизмом, ви уникаєте спілкування з людьми (від спілкування вам стає по-справжньому погано), ви любите самотність.

Ви – гіперактивна дитина, надмірно енергійна й рухлива, з порушеннями уваги.

Ви – дитина-гот, одягаєтеся у чорний колір, слухаєте певну музику, мало спілкуєтеся з усіма.

Ви – дитина, що переїхала з іншої країни, ви погано володієте українською мовою, постійно робите помилки у мовленні, плутаєте слова тощо.

Обговорення

- Як ви почувалися під час прогулянки класом, школою «в окулярах»? Що було найважчим? Кумедним? Що лякало? Що бентежило? Що розчарувало? Що найбільше здивувало під час вправи?
- Чи знаєте ви когось, хто не схожий на інших? Яку реакцію вони викликають в інших?
- Подивіться на навколишнє середовище в будівлі та на вулиці поблизу, чи придатні вони для всіх людей?
- Що ваша школа може зробити для сприяння рівності і гідності усіх людей?

Клас	Тема	Очікуваний результат	Складові громадянської компетентності, які можна розвивати за допомогою пропонованої вправи
7	Василь Симоненко. «Ти знаєш, що ти – людина...». Громадянські, патріотичні мотиви лірики. Загально-людські цінності та ідеї.	<ul style="list-style-type: none"> • усвідомлює необхідність виявляти активну життєву позицію та прагнути самореалізації; • усвідомлює свою унікальність як особистості, почуття власної гідності; • усвідомлює рівність усіх людей у повазі та правах; • висловлює судження про те, що означає бути людиною. 	<ul style="list-style-type: none"> • повага до людської гідності та прав людини; • відкритість до інших культур, переконань та світогляду інших людей; • аналітичне і критичне мислення; • вміння слухати та спостерігати; • знання самого себе та критична самооцінка; • повага.

Вправа «Хто я?», 7 клас

Час: 20 хв.

Використані матеріали

Посібник з освіти в галузі прав людини за участі молоді «Компас» (<http://www.coe.int/uk/web/compass/who-are-i>).

Інструкція

1. Поясніть, що учасники/-ці мають з'ясувати, наскільки багато вони мають спільного. Роздайте їм папір та ручки і скажіть, що першим кроком для кожного/-ї з них є презентація їхньої ідентичності/особистості у вигляді зірки. У центрі зірки можна намалювати автопортрет або просто вписати ім'я. Попросіть дівчат та хлопців згадати сім найбільш важливих аспектів своєї особистості й намалювати їх у вигляді променів зірки (кожен промінь – окрема риса) (5 хв.).
2. Учні та учениці мають порівняти свої зірки, вільно пересуваючись класом. Коли вони знаходять когось, з ким вони мають однакові «промені», вони вказують ім'я цієї людини поряд із «променем». (Наприклад, якщо Ян і Павло мають промінь «репер», вони мають написати імена одне одного біля цього променя). Дайте їм для цього 7 хв.
3. Тепер зберіть їх та опрацюйте з групою аспекти особистості, які люди вибирають, і ті, які їм притаманні з народження. Запишіть їх у два стовпчики на фліпчарті/дошці.

Обговорення

- Що ви дізналися про себе? Чи важко було виділити сім найбільш значущих аспектів вашої особистості?
- Чи були ви здивовані результатами порівняння зірок? Скільки спільного ви знайшли? Наскільки більше або менше, ніж очікували?
- Якою мірою діти та підлітки можуть вільно обирати свою власну особистість? Які є наслідки цього для них самих?

Підсумок

Учитель може зробити висновок, що незважаючи на спільні риси, кожна зірка неповторна, так само і кожна людина є унікальною особистістю. Зірки можна розмістити на стіні у вигляді сузір'я класу, якому можна придумати назву.

Вправа «Сила квітів», 7 клас

Час: 20 хв.

Використані матеріали

Посібник з освіти в галузі прав людини за участі молоді «Компас» (<http://www.coe.int/uk/web/compass/flower-power>).

Інструкція

- Поясніть, що для того, щоб почуватися повноцінною особистістю, необхідно задовольнити певні потреби. Наприклад, щоб вижити, людині потрібна їжа і вода, сон і повітря, щоб дихати. Для нас також важлива безпека та міцне здоров'я. Ми також прагнемо дружніх і сімейних стосунків. Нам необхідно відчувати себе гідними, почуватися потрібними іншим людям і знати, що ми можемо самореалізуватися.
 - Скажіть учасникам, що кожен із них повинен намалювати квітку і представити її, зазначивши власні потреби.
- Квітка повинна мати сім пелюсток:**
- основні потреби;
 - особиста безпека;
 - здоров'я;
 - дружба;
 - сім'я;
 - гідність;
 - дозвілля.
- За допомогою розміру пелюсток учасникам необхідно відобразити, наскільки важливою є для них кожна з семи потреб на сьогодні у житті.
 - Роздайте папір, ручки і кольорові маркери та попросіть кожну дитину намалювати свою особисту квітку на середині паперу, залишаючи порожнє місце навколо. Поясніть, що не існує правильних або неправильних, добрих чи поганих «відповідей»; квітка у кожного буде унікальною (5 хв.).
 - Тепер попросіть учнів та учениць подумати, які умови необхідно створити для того, щоб вони процвітали і були повноцінними людьми. Попросіть учасників намалювати листя навколо квітки та вказати на ньому необхідні умови і написати ключові слова. Виділіть 5 хв. на це.
 - Попросіть учасників розвісити свої роботи на стіні, щоб зробити виставку.
 - Знайомство з «експонатами» виставки (3-5 хвилин).
 - Обговорення.

Обговорення

- Що вас здивувало, коли ви розглядали квіти інших?
- Що необхідно зробити, щоб захистити різні пелюстки? Що учасники написали на листку?
- Чи є зв'язок між тим, що було написано на листках та правами дитини? (добре, якщо є можливість розмістити на стіні на аркушах для фліпчарту текст Конвенції про права дитини (<http://www.coe.int/uk/web/compass/convention-on-the-rights-of-the-child>) та звертатися до нього під час обговорення.
- Що ви дізналися про вашу власну особистість як людини? Як це співвідноситься з правами людини?

Клас	Тема	Очікуваний результат	Складові громадянської компетентності, які можна розвивати за допомогою пропонованої вправи
8	Володимир Дрозд. «Білий кінь Шептало». Проблема свободи і неволі, особистості й натовпу, дійсності і мрії, людини в суспільстві, її знеособлення.	<ul style="list-style-type: none"> • висловлює судження про життєвий вибір сучасної людини, її можливість зберегти свою індивідуальність; • розрізняє відмінні моделі поведінки (приспосовання / конформізм/, інакомислення /нонконформізм/). 	<ul style="list-style-type: none"> • повага до людської гідності та прав людини; • громадянська свідомість; • відповідальність; • упевненість у собі; • аналітичне і критичне мислення; • навички співпраці.

Вправа «Повітряні кульки»,

8 клас

Час: 20 хв.

Використані матеріали

Навчальний посібник «Усі різні — усі рівні» (<http://www.eycb.coe.int/edupack/25.html>).

Інструкція

1. Попросіть учнів та учениць подумати індивідуально протягом хвилини про суспільство, в якому вони хотіли б жити, і визначити дві характеристики цього суспільства.
2. Попросіть їх написати ці дві характеристики на постітах (клейких аркушах), а потім прикріпити на стіні або дошці.
3. Тепер попросіть учасників подумати про дві речі, певні «ланцюги», які їм заважають, утримують їх від досягнення тих характеристик ідеального суспільства, які вони написали на клейких аркушах.
4. Роздайте кожній дитині дві повітряні кульки та маркери. Попросіть написати великими літерами дві перешкоди/перепони/«ланцюги» на повітряних кульках.
5. Дайте можливість кожній/-ому сказати два слова, які вони написали на своїх повітряних кульках.
6. Поясніть, що тепер діти мають можливість розірвати «ланцюги». Кожний/-а учень/-иця повинен/-а прив'язати кульки до щиколоток. Коли всі зроблять це, наголосіть, що розірвати «ланцюги» можна, лише розірвавши повітряні кульки.
7. Дайте сигнал для початку гри.

Обговорення

- Звідки беруться «ланцюги», які пригнічують нас, стримують, перешкоджають нам? Що заважає нам бути вільними?
- Яким чином можна допомогти собі позбутися «ланцюгів»? Чи можемо ми зробити щось, щоб допомогти іншим розірвати свої «ланцюги»?
- Наскільки складно робити вибір? Хто або що впливає на наш вибір? Наскільки вдається зберегти свою індивідуальність у ситуації вибору?

Вправа «Що, якщо...», 8 клас

Час: 20 хв.

Використані матеріали

Посібник з освіти дітей правам людини «Компасіто» (http://www.eycb.coe.int/compasito/ru/chapter_4/4_36.asp)

Інструкція

- Об'єднайте учнів та учениць у малі групи по 5–6 осіб.
- Команди методом жеребкування отримують картку з ситуацією «Що, якщо...».
- Дайте кожній групі копію каскаду наслідків на аркуші формату А3 і маркери. Попросіть їх працювати разом, однією командою, щоб заповнити аркуш.
- Кожна група зачитує свою ситуацію на загал та презентує каскад наслідків.
- Обговорення.

Ситуації:

- Що, якщо б Шептала взяли ще малим лошам до цирку?
- Що, якщо б кінь Шептало не повернувся назад у стійло?
- Що, якщо б Шептало повернувся до табуна білосніжним?
- Що, якщо б Степан наздогнав Шептала?
- Що, якщо б Шептало не підкорювався і не був слухняним із часів своєї появи у табуні?

Обговорення

- Наскільки складно було уявити ситуацію та спрогнозувати її наслідки?
- Яким чином зміна одного наслідку впливає на інші аспекти/наслідки? (наголосити на слові каскад).
- Наскільки складно робити вибір? Хто або що впливає на наш вибір? Наскільки вдається зберігати свою індивідуальність у ситуації вибору?

Каскад наслідків

Клас	Тема	Очікуваний результат	Складові громадянської компетентності, які можна розвивати за допомогою запропонованої вправи
9	Тарас Шевченко. Тема жіночої долі у творчості поета («Катерина», «Наймичка», «У нашій раї на землі...» та ін.) Еволюція жіночого образу в поезії Шевченка. Різні типи втілення теми жіночої долі: романтичний («Катерина»), реалістично-побутовий («Наймичка»). Трагедія жінки-матері, боротьба за своє материнство, жорстокість народної моралі.	<ul style="list-style-type: none"> • розуміє соціальні аспекти переконань; • порівнює різні типи втілення теми жіночої долі; • висловлює судження про материнство. 	<ul style="list-style-type: none"> • повага до людської гідності та прав людини; • відповідальність; • навички співпраці; • навички аналітичного і критичного мислення; • гнучкість та уміння адаптуватися; • комунікативні навички.

Вправа «Це незабаром застаріє!»,

9 клас

Час: 20 хв.

Використані матеріали

Посібник з освіти в галузі прав людини за участі молоді «Компас» (<http://www.coe.int/ru/web/compass/Soon-to-be-outdated>)

Інструкція

1. Поясніть, що вправа торкнеться того, як із часом змінюються переконання та уявлення.
2. Проведіть блиц-мозковий штурм «Що таке переконання та уявлення?» (Переконання – 1. Тверда впевненість, певність у чому-небудь; віра у щось. 2. Тверда, міцно усталена думка про що-небудь, погляд на щось. 3. Система, сукупність поглядів; світогляд. Уявлення – 1. Розуміння чого-небудь, знання чого-небудь, яке ґрунтується на досвіді, одержаних відомостях, якихось даних і т. ін.). Можна прикріпити до дошки аркуші з визначеннями понять «переконання» та «уявлення».
3. Об'єднайте підлітків у групи по 4-6 осіб.
4. Кожна група має обрати людину, що відповідатиме за запис резюме їхньої роботи на великому аркуші паперу та представлятиме його перед аудиторією.
5. Кожна група отримує шляхом жеребкування картку про переконання або уявлення, які втратили силу з часів XIX століття порівняно з сучасністю.
6. Попросіть дівчат та хлопців у групах ознайомитися з картою та обговорити зазначене у ній переконання або уявлення. Звідки воно пішло? Яким чином воно стало розповсюдженим? Наскільки воно виправдане з позиції сьогодення?
7. Запросіть представників кожної групи повідомити про свої висновки.

Обговорення

Почніть з короткого огляду вправи в цілому, а потім наголосіть на тому, що переконання та уявлення постійно змінюються.

- Звідки беруться наші переконання та уявлення?
- Які переваги переконань та уявлень для людини? Яким чином наші переконання обмежують нас?
- Чому переконання та уявлення змінюються? Наскільки складно/легко змінювати переконання?

Картки з переконаннями

Уявлення про роль чоловіків та жінок у сім'ї	Переконання у тому, що батьки мають обирати пару для своїх дітей	Уявлення про виховання і дисципліну дітей
Переконання щодо народження дітей поза шлюбом	Переконання про стосунки поза шлюбом	Переконання про розлучення/неповні сім'ї